

2. MAGYAROK ÉS HORVÁTOK

Az az állami közösség, mely a magyarságot és a horvátokat a 11. század végétől 1918-ig, több mint nyolc évszázadon keresztül a legszorosabban egymáshoz kapcsolta, nemcsak a két nemzet politikai egymásrataltságát jelentette, hanem lehetővé tette az állandó kulturális kicserélődést is.

Azokon a horvát területeken, amelyek a magyar-horvát közös államba tartoztak, a középkor folyamain a politikai és társadalmi élet intézményeinek megszervezése, a világi élet szabályozása és az egyházi szervezet kialakítása jórészt magyar mintára, igen sokszor magyar kezdeményezésre is ment végbe. A magyar kulturális hatás a horvát területeken természetesen nem volt egyformán intenzív. Legerősebben érte azokat a vidékeket, melyek legközelebb estek a magyar határokhoz és ahol későbbi nagy népmozgalmak, mint pl. az ozmán hódítás idején történt vándorlások, nem okoztak lakosságcsere-t. Természetes tehát, hogy a magyar kulturális események legállandjában arra a területre sugározhattak át, mely Varasdtól délnyugatra ennek a horvát tengerpart északi részéig ért, ez a terület az ozmán inváziótól mentes maradt és Magyarországtól nemcsak kapott, hanem egyidejűleg jelentős kultúrhatásokat közvetített* Ezzel szemben a mai Szlavóniának nevezett terület a középkorban nagyrészt magyar népességű volt, mai horvát és szerb lakossága részben az ozmán hódoltság idején vándorolt fel jóval délebről. Boszniában és Hercegovinában ugyancsak az ozmán idők alatti népmozgalom teljesen megváltoztatta a lakosság összetételét, az ősi katolikus horvát elem a harcok és tömeges kivándorlások folytán erősen megritkult és helyét a Balkán belsejéből feláramló orthodox szerb elem foglalta el. E területeken tehát, ahol a középkori lakosság helyét távolabbról bevándorolt népelemek foglalták el, megszakadt a magyar kulturális átáramlásnak az a folyamata, mely a nyugati horvát földeken nyolc évszázadon kereszt-

tul szakadatlanul tartott. E területeken a legmélyebbre ható magyar befolyás és az innen kiinduló horvát ellenhatás már a középkor folyamán végbement, s azóta is állandóan tartott.

A legrégebb és legmélyebb kölcsönhatások a vallási élet területén nyomonkövethetők. A dalmát tengerparton a horvát lakosság ősi keresztény iatiin népelemmel került érintkezésbe, s ezért a kereszténységre való térése sokkal hamarabb ment végbe és maradandóbb volt, mint az északabbra fekvő horvát területen. Itt azonban az új n. kaj-horvátság körében a kereszténység csak lassan terjedt s igen felületes lehetett, mert a lakosság jórésze újra visszasüllyedt régi pogányságába, Magyarországon, a magyar-horvát államszövetség létrejötté idején a kereszténységnek már nagy hagyománya volt, sőt a magyar nemzet' már két szentet is adott a római egyháznak. Szent László királyunk azért tartotta szükségesnek Zágrábban egy püspökség alapítását, hogy „akiket a bálványimádás tévelygése Isten szolgálatától eltávoztatott, azokat a püspök gondoskodása visszavezesse az igazság útjára“. Ez a püspökség a kalocsai érsek alá tartozott, a horvát egyházi életet tehát ezáltal is a legszorosabb szálak fűzték Magyarországhoz. Az egyházmegye számára szükséges liturgikus könyvek mindjárt az alapítás idején Magyarországból kerültek le. Éppen a kiváló horvát tudós, Dragutin Kniewald egyetemi tanár legújabb kutatásai derítették ki, hogy a zágrábi egyházmegye szertartása teljesen a magyarral párhuzamosan fejlődött. Ugyancsak az ő kutatásai eredményeként tudjuk, hogy a máig fennmaradott legrégebb zágrábi szertartáskönyvek kéziratai Magyarországon készültek, vagy legalább is magyar közvetítéssel származtak le horvát területre. így mindjárt az úgynevezett „Missale Antiquissimum“ a legrégebb (de nem teljes) misekönyv kb. 1100 táján Hartvig győri püspök számára íródott és nemsokkal a zágrábi püspökség alapítása után került le Horvátországba (az akkori Szlavóniába). Ugyancsak magyar származású egy hasonlókorú zágrábi Benedictionale, amelyről pontosan kimutatható, hogy eredetileg az esztergomi érsekség számára készült. A legrégebb zágrábi Sacramentarium is (a 11. sz. második feléből) Magyarországon Hahót község Szent Margit apátsága számára készült s csak később került le Horvátországba, ahol a zágrábi egyházmegye számára megfelelően átalakították. Látszik tehát, hogy a zágrábkörnyéki horvátság lelki gondozásának megszervezése magyar minlára történt és a legelső liturgikus könyvek is Magyarországról kerültek ki. A zágrábi egyházmegye szertartásának fejlődése ezután szá-

zadokon keresztül teljesen a magyarral haladt párhuzamosan. A horvátoknál ennek következtében meghonosodott a magyar szentek tisztelete. Szent István király, Szent Imre herceg, Szent László, Szent Erzsébet a horvát népek is nemzeti szentjei lettek, legendáik náluk is elterjedtek, kezdetben természetesen latinul, csupán a papság körében, később azonban, mikor a 16. század második felétől kezdve az úgynevezett kaj-horvát földön is kezdett az irodalom fellendülni, a horvát nyelvű vallásos művekben is egyre nagyobb számban foglaltak helyet szentjeink-legendái, sőt királyaink mondái is.

Már a varasdi kanonok, Vramec Antal is felvett posztillába (1586) néhány magyar szentről szóló prédikációt, de még jobban szembeűnnek ezek a magyar vonatkozások a következő század jezsuita íróinál. Milovec Baltazár, Habelic György a 17. század¹ hatvanas és hetvenes éveiben írják vallásos műveiket. Ezek több helyen idézik Temesvári Pelbártot. Milovec Szent Erzsébet egy legendáját is beleillesztette munkájába. Habelic pedig Szent Gellért püspök legendáját és Nagy Lajos királyunk egyik mondáját dolgozta fel „Mária tüköré“ c. művében s ugyancsak ebben írja le igen érdekesen a magyarországi Mária-kultuszt.

A 18. század elejéről Stephanus de Zagrabia kapucinus barát prédikációi között találunk Szent István, Szent Imre és Szent László napjára szántakat is, s ezekbe e szentek életéből érdekes részletek vannak beillesztve. Szentjeink e horvát nyelvű legendái azonban nemcsak a zágrábi püspökség területén terjednek el, hanem leszármaznak egészen a tengerpartra, ca-horvát területre is, ameddig a magyar állam huzamosabb ideig terjedt. Így Szent István éleleírása megtalálható Gliavinic Ferenc ferencrendi barát 1628-ban megjelent, a szentek életeit tartalmazó munkájában is (Szentek Virága). Glatvínic ismert alakja a horvát irodalomtörténetnek, élete legnagyobb részét a Fiume fölötti tersattoi kolostorban töltötte, s itt írta munkáit is.

Másrésről azonban Magyarország egyházi élete sem maradt érintetlen horvát hatásoktól. A horvát tengerparton a glagolizmus virágzott, amelynek szelleme nyugati jellegű volt és amelynek egyházi-szláv nyelve a helyi dialektushoz igen közel áldt. Így a glagolíia irodalom a szomszédos Magyarországon a nemzeti nyelvű irodalom teremtésére már korán ösztönzőleg hathatott, s hogy ez nem pusztán feltevés, bizonyítja a legterjedelmesebb középkori kódex, az Érdy-kódex (1526—27), melynek szerzője előszavában kimondottan a horvát példára hivatkozik. Megjegyzéséből kiderül, hogy a glagolizmus jelentőségéről tiszta

fogalmi voltak, sőt azt is fel lehet tételezni, hogy ő maga is olvasott glagolita könyveket.

Ez a régi kölcsönhatás azonban nemcsak az irodalom terén mutatkozik meg ilyen szembetűnően. A magyar nyelv keresztény terminológiája sok ősrégi szláv elemet tartalmaz, amit a magyar nép megtérése idején a korábban kereszténnyé lett pannon-szláv törzsektől vett át. Mindenesetre ma már csaknem lehetetlen megállapítani, milyen mértékig vannak óhorvát elemek ebben a keresztény terminológiában képviselve, hiszen a szláv nyelvek nagy hasonlósága miatt az egyes szavaknál megkülönböztető jegyek csak ritkán állapíthatók meg. Ezzel szemben sokkal gazdagabb és biztosabb a Zágráb-körüli kaj-horvát nyelvjárásban fennmaradt magyar elemek vallomása.

Maga a nyelv ugyanis valóságos élő archívum, mely híven megőrzi régmúlt századokban lezajlott kulturális érintkezések emlékét. így pl. a magyarban a bolgár-török jövevényszavak a honfoglalás előtti mélyreható magyar-török érintkezéstről tanúskodnak, későbbi szláv, latin és francia jövevényszavaink pedig beszédes emlékei e kultúrák részéről bennünket ért hatásoknak. Magyar-horvát viszonylatban a nyelvi átvételek tanulmányozása mély perspektívát nyit a vallási érintkezések megismerésére. Egész sereg olyan jövevényszót találunk, különösen a kaj-horvátban, amely részint az egyházi szervezet, részint pedig a vallási élet terminológiájának magyar eredetűre vall. E szavak között természetesen olyanok is vannak, melyek idegen nyelvből származnak, de kétségtelenül kimutatható róluk, hogy magyar közvetítéssel kerültek át a horvátba. A jövevényszavakon kívül fontos olyan kifejezések vallomása is, melyek szószerint vannak magyarból fordítva, s amelyeknek megfelelőit sem a szomszédos nyelvekből, sem a latinból kimutatni nem tudják. A jövevényszavak közül pl. aldov (áldozat), alduvati (áldozni), aldovnik (áldozópap), valuvati (vallani), batriti (vigasztalni, bátorítani), érsek (érsek), remeta (remete), jasprn, jesprfit (esperes), zoltar (zsoltár), stb. stb. kétségtelenül mutatják részint a magyar eredetet, részint a magyar közvetítés nyomait. A szószelint fordított kifejezések pl. a házasság, házastárs szavainknak megfelelő (histvo = tovarus, vagy lelkiismeret — du^{no} spoznanie, duo — lélek, spoznanie — ismeret), melyekkel szemben a latin connubium, matrimonium, conjux és conscientia áll. Ezekben a szavainkon kívül számtalan latin szó honosodott meg a horvátban magyaros alakban, ilyenek pl. evangeliom, kaptolom, de ikret om, Egiptom, Oprom, e két utóbbi

szó azért is érdekes, mert eredeti alakjuk Egyptus, Cyprus és a magyarban tévesen accusativus-alakban terjedtek el, s innen származtak át a horvátba is.

A jövevényszavak tanúsága nemcsak a vallási és egyházi élet vonatkozásaiban ennyire meggyőző, hasonló nyelvi átvételek tanúskodnak az állami, jogi és társadalmi életben végbement mélyenjáró magyar hatásokról is. A magyar állami élet vonzásába került horvát néprész élete teljesen magyar mintára szerveződött meg. A magyar közigazgatási és jogi intézmények már a középkor folyamán a horvát területeken is meghonosodtak és fejlődésük továbbra is a magyar intézményekkel haladt párhuzamosan. Azokon a területeken tehát, melyekre a magyar állam hatalma huzamosabb ideig kiterjedt, az új intézményekkel és fogalmakkal együtt a magyar kifejezések is elterjedtek, ősrégi szavaink, mint ország, város, vármegye, kincstár, kincstartó, tárnokmester, lovászmester, hadnagy, harmincad, áldomás, bíró, bírság stb. világosan mutatják a magyar és horvát fogalomképzés azonosságát. De nemcsak az állami és jogi életben tapasztalható e hatás, hanem a társadalmi élet minden vonalán is. A horvátság társadalmi tagozódása teljesen magyar mintára fejlődik ki, a fő- és köznemesség kialakulása s a jobbagysághoz való viszonya teljesen azonos lesz a magyarral. Különösen érdekes fényt vet e tekintetben a művelődési viszonyokra néhány jellemző magyar jövevényszó, mint pl. címer, kocsí, hintó, inas, stb. Hasonló átvételek tanúskodnak az egyes foglalkozási ágak körében is, mint pl. szabó, hegedűs, sípos, de megtalálhatók a mindennapi élet egyéb fogalmi csoportjaiban is: pl. mosdó, mente, cipellő, beteg stb.

E jövevényszavak már az államközösség első századaiban átkerültek a horvátba, jelezve a kulturális érintkezés korai megindulását. A tengerparton, ahol már igen korán megjelennek a horvát nyelvemlékek, ezek a magyar szavak a 14. és 15. században már jórészt fellelhetők. Ez a körülmény arra mutat, hogy a zágrábkörnyéki kaj-horvátság nyelvében is már ekkor megvoltak, hiszen a geográfiai helyzet ezt igen valószínűvé teszi, de nyelvemlékek hiányában csak a 16. század második fele óta mutathatók ki, akkor azonban olyan tömegben lépnek fel és használatuk annyira következetes, hogy már ez okból is jóval korábbi időkre kell tennünk átvételüket. Ezek a magyar szavak ma már legnagyobbbrészt elavultak, emléküket csak a régi írások őrzik, mert a 19. századi horvát irodalmi nyelvi reform egy északhercegovinai nyelvjárást tett általánossá s ebben a nyelvjárásban igen csekély számú magyar elem található.

Az államközösség természetében rejlett, hogy a középkori Magyarország politikai központja a horvátok számára is a politikai élet központja lett. A politikában és társadalmilag emelkedni kívánó elem ennek következtében Buda felé mint központ felé gravitált, különösen olyan korokban, amikor ott hatalmas uralkodók, mint pl. Nagy Lajos, Zsigmond, Hunyadi Mátyás székeltek. Ez uralkodók ideje alatt vált Budavára a horvátság képzetében a hatalom, a fény és pompa megtestesítőjévé. A középkori hatalmas Magyarország oly élénk emléket hagyott a horvátok képzetében, hogy ezt még a 16. és 17. századi nagy megpróbáltatások, az ozmán hódítás folytán bekövetkezett romlás sem tudták sokáig elmosni. Beszédes tanú erre a régi raguzai horvát irodalom. Raguzai Nagy Lajos idején (1358) került magyar protektorátus alá s a mohácsi vészig maradt magyar függésben, amikor is a szultán védelme alá helyezkedett. A kis köztársaság szabadságát a magyar királyok nem igen bántották, kiváltságok adásával azonban nagyon elősegítették a raguzai kereskedelem fejlődését. Erre a két századra esik Raguzai felvirágzása. A magyar kor emléke a 16. és 17. századi írónál igen érdekes alakban jelenik meg. A költők a 16. században az ozmán által sanyargatott Magyarország fájdalmaival éreznek együtt. Ilyen pl. Vetrinovic Mavro, aki hosszú költeményben siratta el Nándorfehérvár és Buda elesését, vagy pl. egy ismeretlen horvát költő, aki a mohácsi tragédiát énekelte meg igen színesen. A török-magyar harcok eseményei azonban nemcsak Raguzában találtak visszhangra, hanem a horvát tengerpart más részein is. A zárai katonaköltő, Karnarutic Bernát írt pl. először eposzt Szigetvár ostromáról (Vezetja Sigeta Grada), ahol horvát és magyar hősök egyenesen szimbolikus közösségben küzdöttek a keresztény Európáért.

Ekkor már Magyarországon nem zajlanak nagy csaták, inkább csak helyi jellegű csatározások s az ország aléltan várja a nyugati segítséget. Ebben a korban támad fel a raguzaiak képzetében a középkori hatalmas Magyarország. Palmotic Junije romantikus drámáiban régi magyar hősök, mint Nagy Lajos, Hunyadi János és Mátyás, Szilágyi Mihály újra felélednek és operettszerű cselekmények hősei lesznek. Buda várában több darabja játszódik le, s olyan darabokban is, amelyeknek szereplői régi horvát hősök s maga a cselekmény horvát földhöz van kötve, a szerző hőseit többször Magyarországra is utaztatja.

Palmotic e drámáiban történeti magot hiába keresnénk, a történeti személyekre egyszerűen ráaggatta a nyugati irodalmakban, főleg pedig az olasz epikus költőknél is megtalálható vándormotívumokat, s ezeket

néhol a délszláv népköltészet szellemében alakította át. Bizonyos szempontból ezek a drámák mégis történeti dokumentumok, mert világosan ráutalják, hogy a középkori Magyarország emléke még olyan korban is igen színesen élt a horvátság emlékezetében, amikor nálunk már régen a török volt az úr.

De még egy szempontból fontosak a régi raguzai irodalom vallo-másai. A 17. századi költők műveiben, mint pl. Gundulic hatalmas eposzában, az Osman-ban, vagy Palmoticnak már említett drámaiban számtalan hely utal a költőknek a horvát népköltéssel való szoros kapcsolatára. Ezek a helyek arról tanúskodnak, hogy e korban a délszláv népköltészet főbb ciklusai már régen kialakultak, s a magyar származású hősök e népdalokban igen nagy szerepet játszanak. Így Gundulic az Osman-ban kifejezetten említi Nagy Lajost, Hunyadi Jánost és Mátyást, mint akik a népköltészetben Kraljevic Markóval vetekednek a népszerűségben. Ezek a tanúságok megint csak azt mutatják, hogy a közös harcban egyesült horvátok az áldozatos hősiesség magasbecsülésében egyáltalában nem ismertek nemzeti elfogultságot. Viszont pl. a horvát származású Jurisich Miklós, Kőszeg védője, a magyar történelem egyik legnépszerűbb alakja lett,

A magyar politikai és katonai kultúrának ezek az emlékei a horvát tengerpart gazdag irodalmában igen nagy számban fellelhetők. A zág-rábkörnyéki irodalomban hasonló emlékekkel nemigen találkozunk, mert ezen/a vidéken az irodalom még nem emelkedett az eredetiségnek ilyen magas fokára s leginkább csak fordításokból áll, s ezeknek is túlnyomó többsége egyházi rendeltetésű. Ebben az úgynevezett kaj-horvát irodalomban viszont a magyar irodalmi kultúra hatása nyilatkozik meg, egészen szembetűnően. A horvátság e részénél a nemzeti nyelvű irodalmi műveltség sokkal később kezd kibontakozni, mint a tengerparton. Ennek oka abban keresendő, hogy a kaj-horvátság sokkal később tért a kereszténységre, s földrajzilag sem volt abban a szerencsés helyzetben, hogy az Adria nyugati partjáról első kézből kaphatta volna a renaissance és humanizmus minden új irodalmi vívmányát, hanem részben délhorvát területekről, részben pedig Magyarországról. A magyar-horvát irodalmi cserehatás elsősorban a költészetben nyilatkozik meg, amely Magyarországon a 16. század első harmadában kezd felvirágozni. Már a 16. századból fennmaradt kézíratos daloskönyvekben találkozunk néhány magyarból fordított darabbal. Mindkettőnek latin címe van: *Adhortatio mulierum* és *Cantio de matrimonio*. Ezek igen

régi feddőtartalmú költemények, melyek a társadalom középosztályának lehettek kedvelt énekéi.

Ha a 16. század horvát didaktikus költészete magyar hatást mutat, úgy a magyar költészetben olyan alkotásokra bukkanunk, melyek a horvát népi epika hatására keletkeztek. Ilyen néhány széphistóriánk, a kor széles néprétegeinek kedvenc olvasmányai. Ezeknek a költeményeknek egyik legrégebbike, a hős Francisko széphistóriája, az ártatlanul üldözött hitves apotheozisa, bizonyos hasonlóságot mutat közismert horvát motívumokkal, bár eddig a filológiának nem sikerült felderítenie a kétségtelen forrásokat. Valamivell későbbről datálódik az öreg Bankó leányainak széphistóriája, amelyről névtelen szerzője határozottan megmondja, hogy nemrég (1570) horvát eredetiből fordította magyarra.

Ez az irodalmi hatás a század hetvenes éveiben még csak fokozódik. E vidék irodalmának első ránkmaradt nyomtatott terméke nem Katekizmus, nem is Biblia, vagy imádságos könyv, amint azt általában várni lehetne, hanem egy magyar jogi munkának, Werbőczy Tripartitum-ának kaj-horvát fordítása, melyet a varasdi nótárius, Pergosich János végzett és a muraközi Nedeliscsén, Zrínyi György birtokán felállított nyomdában adott ki. A munkának azonban még nagyobb érdekessége az, hogy nemcsak az eredeti latin szöveget, hanem Veres Balázs magyar fordítását is figyelembe vette, ami azt mutatja, hogy a magyar nyelvtudás mennyire el volt terjedve a horvátok között, s hogy a jogi élet megszervezése és szabályozása teljesen magyar mintára tör Jent. Pergisich kortársa, Vramec Antal varascsi kanonok horvát nyelvű Krónikájához ugyancsak több latinnyelvű magyar forrást használt fel. főleg Baksay-ból merített sokat. Ugyancsak varasdi származású a vidék harmadik írója, Skrinjarich György, aki a húsvéti bárányról írt misztikus elmélkedő latin művet. Skrinjarich munkája előszavában kifejezetten megmondja, hogy ezt a munkáját magyarországi iskolás korában készített jegyzetei alapján írta.

A 16. század végén viszont megint horvát nyomokra akadunk a magyar költészetben. Balassi Bálint, az első jelentékeny magyar költő, egyik költeményében (Enigma) megemlíti, hogy horvát szerelmi dal nyomán költötte.

Az ellenreformáció kora új fellendülést hoz a horvát irodalomba. Igaz ugyan, hogy a reformáció nem tudott úgy elterjedni horvát területen, mint nálunk, s éppen ezért itt teljesen hiányzik az a nagyszabású irodalmi mozgalom, mely a különböző hitvitákkal kapcsolatban nálunk kifejlődött. De azért a magyar ellenreformációs mozgalom irodalmi vív-

mányai nem lehettek hatás nélkül a horvátság felé. Petretics Péter zágrábi püspök, amint maga is kifejezetten megmondja, Pázmány Péter működésének hatása alatt készítetteti el Krajacsevics jezsuita atyával az első kaj-horvát evangélium-fordítást, mely 1651-ben jelent meg. A munka teljesen magyar mintára készült, a fordító maga is megmondja, hogy szövegéhez alapul nemcsak a Vulgata latin szövegét vette, hanem tekintettel volt a magyar fordításra is. Ez meg is látszik nyelvén. Más vidékről származó horvát evangélium-fordításokkal összehasonlítva, Krajacsevics szövege számos hungarizmust, magyar jövevényszót, magyarból szószerint lefordított kifejezést mutat. A könyvecske végéhez adott latin függelékben a fordító megokolja, hogy miért tér el a régi horvát helyesírástól. Szerinte Pázmány Péter is megreformálta műveiben a magyar helyesírást, amennyiben a cs hang jelölésére a régi eh helyett a cs-t vezette be s egyéb más jelentéktelenebb újítást is végrehajtott. Krajacsevics Pázmány tekintélyére hivatkozva, ugyanezeket a reformokat következetesen keresztülviszi a horvát helyesírásban. Krajacsevicsnek ez az újítása azonban nem tudott általánossá válni, az utána következő írók kitartottak a régi horvát helyesírási hagyomány mellett, amely azonban szintén egy régebbi magyar helyesírási rendszer hatása alatt fejlődött ki.

A 17. század táján már a magyar műköltészet nagyobb termékei is utat találnak a horvátok felé. Igaz, hogy az első ilyen természetű irodalmi hatásnak családi kapcsolat az alapja, de mégis jellemző, hogy egy nagyméretű • magyar költői mű fordítója olvasóközönségre számíthatott a horvátok körében. Zrinyi Miklósnak, a szigetvári hős költődédunokájának Szigeti Veszedelmét, amelyet a horvát Karnatuticsnak nem jelentéktelen¹ hatása alatt írt, öccse, Péter horvátra fordítja s ezáltal Szigetvár hősies védelmét mintegy a horvát-magyar sorsközösség szimbólumává avatja. Péter fordításában természetesen a horvát hősök kerülnek előtérbe s egyébként is az egész költemény némiképp a horvát költői tradíció követelményeinek megfelelően alakul át, amennyiben az eredetinek négyesrimű strófái a fordításban azzal komplikálódnak, hogy a sorok közepére a cesurába is négyes rím kerül. Az egész eposz ezáltal természetesen elveszti azt az erőteljes előadást és nyugodt menetet, mely az eredetinek sajátja s inkább közelebb kerül a raguzai irodalom rendkívül komplikált versformákban írt eposzi termékeihez.

A magyar irodalomból azonban nemcsak a legkiválóbb művek, nemcsak Pázmány kalauza és prédikációi s nemcsak Zrinyi eposza kerülnek a horvátok közé, hanem ami még talán jellemzőbb, több másodrangú, de a maguk korában igen népszerű költőnk versei is. A 17. szá-

zad egyik legnépszerűbb magyar énekesének, Nyéki Vörös Mátyásnak mindkét munkája a Dialógus és Tintinnabulum, melyek számtalan magyar kiadásban jelentek meg, a horvátoknál is fordítóra találtak. A Dialógust (a test és lélek vitáját) egy ismeretlen költő fordította horvátra, fordítása azonban kéziratban maradt. A Tintinnabulumot, amely az ember négy utolsó dolgáról: a halálról, ítéletről, mennyországról és pokolról énekel terjengős barokk versekben, 1670-ben Magd'alenic Mátyás adta ki horvát fordításban. Ugyancsak ő fordította le Szentmártoni Bodó Jánosnak egy igen népszerű elbeszélő költeményét, a tékozló fiú-
iól szóló bibliai történetnek verses parafrázisát. Ezeknek a másodrangú költői termékeknek horvát fordításai mindennél beszédesebben igazolják, hogy a magyar irodalom milyen népszerű volt Horvátországban.

A 18. században¹ a magyar irodalom hatása dél felé nagyban csökkent. Maga a magyar irodalom sem termel igazi remekeket, mint az előbbi századokban, másrészt pedig ami értékes munka van is, az sem tud a rendkívüli német hatással megmérkőzni.

Hogy a magyar irodalom ebben a korban mennyit veszített hatóerejéből, azt mutatja a 18. század végén felosztott szerzetesrendek horvátországi könyvtárainak magyarnyelvű könyvállománya. A két legnevezetesebb és leggazdagabb horvát rendi könyvtár katalógusa a le-
poglavai pálosoké és a zágrábi jezsuitáké arról tanúskodik, hogy a magyarnyelvű irodalmat még a 18. század második felében is a horvátoknál szinte kizárólag a 17. századi írók képviselték. Így elsősorban a vallásos művek: Pázmány Kalauza és prédikációi, Káldi bibliafordítása és prédikációi, Tarnóczy István jezsuita író elmélkedő művei, s ezek mellett alig akad 18. századi mű, mely a nagymultú magyar vallásos irodalomnak méltó reprezentánsa lett volna. A magyar könyvek természetesen számszerint nem versenyezhetek sem a németekkel, sem az olaszokkal, de ezek a régi könyvtárkatalógusok mégis beszédes bizonyítékai a magyar kultúra, hatóerejének, mert arról tanúskodnak, hogy a horvát szerzetesrendek könyvtáraiban majdnem annyi magyar könyv volt, mint horvát.

A 18. században csupán egy jelentősebb horvát írón látható közvetlen magyar hatás, s az a nagyműveltségű ferences barát, a tudós és költő Katancsich Péter Mátyás. Katancsich szlavóniai származású horvát volt, fiatalon lépett be a rendbe és középfokú tanulmányai után a budai rendházba került s innen látogatta az egyetemet. Az 1778 és 79-t évek voltak döntő hatással fejlődésére. Nálunk a nemzeti irodalom éppen ebben az időben kezdett új erőre kapni, az irodalmi élet áramlatá-

ban különböző iránykeresések, úgynevezett németes, franciás, deákos iskolák alakultak ki. Katancsich mint szerzetes, elsősorban természetesen a papokkal és szerzetesekkel tartotta fenn kapcsolatait és így érthető, hogy költői gyakorlatában teljesen a deákos iskola hatása alá került. Már otthon, az eszéki rendházban is verselgetett latinul, de ez a verselése, mint maga mondja, nagyon is kezdetleges volt. Pesti tanárai útmutatása mellett sajátította el a kor ízlésének megfelelő esztétikai elveket s ezzel latin költészete is átalakult, csiszoltabbá, komplikáltabbá vált, átszellemült. Magyar mintára nemzeti nyelvén, a szlavóniai horvát dialektusban is kezdett verseket írni, ódákat, pásztori eíégiákat, stb., s ami a legérdekesebb, a latin versmértéket teljesen a magyar időmértékes verseíési gyakorlat szerint akarta horvátra átültetni.

Katancsich később, egyetemi tanulmányai befejezése után Eszéken, majd Zágrábban lett tanár, de akkor sem szakadt el a magyar irodalomtól. Régi mesterének, Szerdahelyinek egy kis könyvét megjelenésekor verssel üdvözölte, de akkor már egyre jobban csak a tudomány érdekelte. Tudományos működése főleg a klasszikus archeológia, felirat-tan, éremtan és az ókori földrajz területén mozgott s több műve nyomtatásban is megjelent. Tudományos érdemei elismeréseképpen a pesti egyetemen az archeológia tanszékét kapta meg s egyúttal az egyetemi könyvtárban is szolgálatot teljesített. Az 1800-as évek elején azonban megbetegedett s ekkor megvált hivatalától, de tudományos munkásságát tovább is folytatta. A budai ferencrendi kolostor csendes cellájában, 1825-ben halt meg. Katancsich a horvát nemzeti öntudat feltámadásának előestjén, szinte utolsó képviselője annak a horvát típusnak, amely jó horvátsága mellett egyúttal jó magyar is volt. Egész élete a múlt kutatásában telt el, de ez nem vezetett nála a nemzeti történelem ábrándos kiszínezésétoez, mind azt a későbbi horvát nemzedéknél látjuk, de nem idézett elő szakítást sem a magyar állameszmével. Katancsich, mint maga is kifejjezi, a magyar és horvát nemzetet szinte egybeforrottnak tartotta s 1790-ben Erdődy János bán beiktatására írt magyaryelvű költeményében hangoztatja is, hogy horvát és magyar egy személyben veszi fel e napon az ősök szokása szerint e nagy tiszt-séget.

Katancsich pályája egyben legszebb bizonyítéka annak, hogy a töröktől megszabadult Magyarország regeneráló képességével Budát újra az ország kulturális központjává tudta tenni. Ez a szellemi központ (és nem Bécs) vált a 18. század folyamán újra a horvátság számára is kulturális emelkedés tetőpontjává. Katancsich szerény horvát ferences

barátból lett a pesti egyetemnek európai viszonylatban is kiváló tudós professzora, szellemi fejlődésére a Budán eltöltött tanulmányi évei és könyvtárosi szolgálata voltak éppen a legdöntőbb befolyással. Az ő pályája azonban nem áll egyedül a századforduló idején. Mellette ugyan csak messze kimagaslik a horvát származású Vuchetich Mátyás, aki a pesti egyetemen mint jogászprofesszor európai hírnévre ugyan nem tett szert, de a magyar jogi irodalom egyik legkiválóbb művelője lett.

A magyar művelődés hatása a horvátok felé azonban nemcsak ezekben a konkrét irodalmi kapcsolatokban tanulmányozható, hanem egyebütt is. Ha figyelemmel kísérjük pl. a horvát helyesírás történetét, különösen a könyvnyomtatás kora óta, azt látjuk, hogy egyes vidékeken a helyesírás teljesen a magyarral párhuzamosan fejlődött. A horvátok legrégibb irodalmi emlékei úgynevezett glagolita-betűkkel vannak írva, ez az írás a Cyrill- és Method-féle moráviai térítőmunka folytán származott le a horvát tengerpart északi részére a szlávnyelvű istentisztelettel együtt. A glagolita íráson kívül a cyrillbetűs helyesírás is használatos volt a horvátoknál, Ez Bulgáriából származott át Szerbián keresztül Boszniába é9 itt egészen a 17. századig tartotta magát, míg a latin ábécé lassan ki nem szorította.

A többi horvát vidékek helyesírása latinbetűs volt és két irányban fejlődött. A dalmát' tengerpar;on, ahonnan a régi horvát irodalom legjobb termékei származnak, teljesen olasz mintára alakult ki. Ez az olasz helyesírás szorította ki később Boszniából a cirillikát, sőt a ferences barátok révén Szlavóniában is elterjedt. A zágrábkörnyéki kaj-horvát irodalmi nyelv helyesírása és csá-horvátból az a rész, mely nem használt glagolita-betűket, teljesen magyar hatás- alatt fejlődött. E helyesírási rendszer főbb sajátosságai Magyarországon a latin kiejtés szerint alakultak ki. Mivel nálunk a latin j-betűt s, illetőleg ^-hangnak ejtették, a magyar helyesírásban tehát sokáig e két hangra közösen használták az f-betűt, s ezt a horvátok is átvették. Olyan hangoknál, melyeknek nem volt megfelelője a latinban, mint pl. cs, ty, gy stb., a magyarban részint a francia helyesírás mintájára, részint pedig a hazai gyakorlatból fejlődtek ki a jelek. Ezeket a hangjelöléseket a horvát is átvette, sőt amikor a magyar rend:szerben változás áll be, pl. a c hangjelölésére £•£ helyett cs lesz .divatos, a horvátban ez is kezd terjedni, s a eh mellett párhuzamosan él.

Katancsich előfutára volt egy új szellemi mozgalomnak, mely Európa kisépeinek nemzeti érzését és kultúröntudatát hívta életre. A 18—19. század fordulóján a felvilágosodás és a nyomába lépő roman-

tika új eszmék sorozatát hozta magával, melyek a szellemi életben termékenyítően hatottak. A ragyogó nemzeti múlt tudatos kutatása, az anyanyelv ápolása, a népszellem termékeinek (a népdaloknak, népmeséknek) felfedezése, gyűjtése és utánzása hatalmas szellemi mozgalmat hívott életre. Összefoglaló, nagyszabású történelmi munkák keletkeznek, nyelvtanokat és szótárakat terveznek és részben meg is valósítanak, mindenütt lázas nyelvújító tevékenység folyik a nemzeti nyelven a magasabb szellemi élet kifejezéseinek kiegészítésére.

A magyarságnak a Dunamedence népei között ezekben a mozgalmakban fontos szerep jutott. Az új eszméket folyvást közvetítette a keleti és délkeleti szomszédok felé, részben még a horvát nép felé is.

A horvát mozgalom első lépései az anyanyelv kiképzésére, a népi kultúrkincs gyűjtésére irányultak. Katancsich maga is kísérletezett a nyelvújítással a magyar példa nyomán; biblia-fordítása, nagyszabású szótára és geometriai kézikönyve nyüzsg az újképzésű szavaktól, tevékenykedése azonban a maga idejében hatástalan maradt, hiszen horvát műveiből csupán biblia-fordítása jelent meg nyomtatásban és ez is három évtizeddel elkészülése után.

A 19. század második felében Maximilián Vrhovac egy jelentékeny tervvel lépett föl. Sűrű érintkezésben állt a magyar szellemi élettel. Pesti tartózkodása alatt, amikor is a Központi Papnövelde igazgatója volt, alkalma nyílt közvetlen közelből megfigyelni a magyarság nagy szellemi megújódását a 18. század utolsó évtizedei óta. Később, zágrábi püspök korában résztvett a horvát nyelvújító mozgalmakban. 1813-ban egyházkerülete papjait régi könyvek, népdalok, közmondások, stb. gyűjtésére szólította fel. Az eredmény azonban egyáltalán nem felelt meg a várakozásoknak, a szélesebb körök lelkesedése még hiányzott. Vrhovac egy kortársa, Tomas Miklousic keserűen panaszkodik honfitársai közömbössége miatt. Eklektikus gyűjteményes munkájához (Izbor vsakovrstneh dügovanj, 1821) írt előszavában összehasonlítva a magyar és horvát állapotokat, szomorúan állapítja meg a különbséget: „Amikor 1787-ben és a következő években a magyar fővárosban, Pesten, a Központi Papnöveldeben tanultam, több magyar (kezdetben mindössze négy) társaságot alakított a magyar nyelv javítására, továbbképzésére és felemelésére. Hogy mit ért el ez a társaság patrióták és műkedvelők pártfogásával, látszik abból, hogy a magyar nyelv ma Európa legelső nyelvei közé számíthaó, mint amelyen vallási, világi és állami ügyek egyformán jól megvitathatók. (A szerző itt egy lábjegyzetben Márton József 1818-ban megjelent latin-magyar-német szótárára

hivatkozik.) Miért nem lehet megtenni ugyanezt a horvát nyelvvel is, amely szókinccsel sok más nyelvvel felveheti a versenyt?“ Ezt azonban még Miklousic is csak jámbor óhajként vetette föl, bár ő maga műveiben lépten-nyomon használja sajátgyártmányú neológizmusait. A mozgalom csak lassan terjedt és még Draskovic Jánosnak is politikai röpiratában (*Dissertatio*, 1832) a magyar példára kellett hivatkoznia, hogy a horvát irodalmárokat nemzeti nyelvük továbbképzésére és gazdagítására buzdítsa. Draskovic munkássága azonban fordulópontot jelenít a magyar-horvát szellemi érintkezésekben. Az elválasztó politikai ellentéteket ő fejezte ki először pontosan. A 30-as évek óta aztán egyre hevesebb összeütközésekre került sor magyarok és horvátok között. A hétszázados magyar-horvát kulturális kapcsolatok, az egyre romló politikai viszony következtében, ha nem is szakadtak meg teljesen, természetes fejlődésükben mégis erősen visszaszorultak. A nemzeti eszme feltámadása a két népet politikailag szembeállította és érzelmileg elhidegítette egymástól. Ennek következtében persze elsikkadt a szellemi javak kicseréléséhez szükséges lelki alap, melynek helyére a politikai gyűlölet lépett. Az első világháború után horvát és magyar kutatók már megszabadulva politikai előítéleteiktől, egyre jobban a múlt magyar-horvát kapcsolatainak felkutatása felé fordultak s egyre inkább visszatértek azokhoz a szellemi hagyományokhoz, melyekkel mintegy száz évvel ezelőtt szakítottak.

Hadrovics László